

ФУНКЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті розглядаються основні функції педагогічної історіографії, як нової спеціальної історико-педагогічної дисципліни, що знаходиться на стадії формування. Висвітлені погляди науковців на виділення конкретних функцій історіографії. Значну увагу приділено роз'ясненню та характеристиці визначених функцій історіографічного дослідження з точки зору історії педагогіки.

Ключові слова: функції історіографії, методологічна функція, аксіологічна функція, пізнавальна функція, конструктивно-критична функція, історіографічні дослідження.

В статье рассматриваются основные функции педагогической историографии, как новой специальной историко-педагогической дисциплины, которая находится на стадии формирования. Освещены взгляды ученых на выделение конкретных функций историографии. Значительное внимание уделено разъяснению и характеристике определенных функций историографического исследования с точки зрения истории педагогики.

Ключевые слова: функции историографии, методологическая функция, аксиологическая функция, познавательная функция, конструктивно-критическая функция, историографические исследования.

The article deals with main functions of pedagogical historiography, as a new special historical and pedagogical science which is still forming. It shows different opinions of scientists as for distinguishing of concrete functions of historiography. Considerable attention is paid to explanation and characteristics of the determined functions of scientific research in historiography from the point of view of pedagogical history.

Key words: function of historiography, methodological function, axiological function, cognitive function, constructive and critical function, scientific research in historiography.

Постановка проблеми. Здобуття незалежності України викликало зростання наукового інтересу до національного історико-педагогічного процесу, до вивчення духовної спадщини українського народу. Дослідження з педагогічної історіографії є дуже важливими, адже сприяють формуванню національної самосвідомості. «Розбудова української держави вимагає високого рівня національної свідомості її народу», – зазначав В.Ф.Жмир [4, с. 150], яка пов'язана з усвідомленням національної цілісності, забезпеченням

спадкоємності педагогічного й історико-культурного процесу та розумінням власного місця в історії. Значну роль у формуванні національної свідомості відіграють, на думку багатьох науковців (І.Загорного, В.Кравченка, Ю.Пінчука, П.Скрипника та ін.), історіографічні дисципліни. Вивчення минулого, осмислення здобутків та прорахунків попередників, вітчизняного педагогічного та історичного досвіду є однією з умов подальшого розвитку не тільки педагогічної науки, але й суспільства в цілому. Література, наукова спадщина (педагогічна, історико-педагогічна, історична, історико-соціологічна, історико-культурна тощо) «накопичували» в собі дух і наукову думку українського народу.

Підвищення наукового інтересу до історіографії сприяє посиленню уваги до її теоретичних питань. Відомо, що «рівень науки – це, перш за все, рівень розвитку ... теоретичного узагальнення матеріалу»[8, с.102]. Одним з таких питань є визначення та аналіз функцій педагогічної історіографії.

Аналіз досліджень свідчить, що в останні десятиріччя з'явилася значна кількість досліджень історіографічного характеру. З одного боку, це свідчить про зрілість будь-якої науки: педагогічної, за думкою С. Гончаренко, Н. Гупана, М.Євтуха, І.Зязюна, Н. Ничкала, О. Сухомлинської та ін.; історичної, за думкою В.Дмітрієнка, С.Мікулинського, С.Пештича, О.Сахарова, Л.Чререпніна та ін.. З іншого боку, – будь-яка наука вимагає ретельного дослідження своєї власної історії. «Історія будь-якої науки складається з двох частин: – 1) історії накопичення фактичних знань у визначеній області і 2) історії розвитку поглядів, тобто історії того, як осмислювались й узагальнювались накопичені фактичні знання». Одне без іншого практично не існує, справедливо помітив С.Токарєв [11, с. 4-5].

Педагогічний словник визначає історіографію як нову історико-педагогічну дисципліну (що вивчає історію розвитку історико-педагогічного знання), яка ще формується, але перші історіографічні дослідження історико-педагогічного характеру (В.Роднікова, О.Селіхановича, К.Харламповича), що аналізували існуючі праці з окремих історико-педагогічних питань та робили спроби прослідкувати розвиток історико-педагогічної науки, з'явилися на

теренах України ще у XIX ст.. З того часу багато науковців(В.Науменко, С.Постернак, С.Русова, Я.Чепига, М.Миронов, Я.Ряппо, С.Синицький, М.Скрипник, М.Грищенко, М.Даденков, С.Чавдаров, М.Ярмаченко та ін.) займалися історіографією української освіти або вивчали окремі педагогічні проблеми. значно відрізняються історіографічні дослідження М.Гордієвського, який намагався представити не окрему проблему, а загальний процес розвитку історико-педагогічної науки свого часу: її проблематику, методологію та ставлення науковців й освітян до тих чи інших явищ та фактів та О.Дзверіна, котрий розглядав розвиток української історико-педагогічної науки на протязі сорока років (1917-1957) як самостійний цілісний процес, що має зв'язки, але не є частиною загально радянської історії педагогіки.

Кінець 80-х рр. – початок 90-х рр. ознаменував новий етап у розвитку історіографії української історико-педагогічної науки: історіографічна складова з'явилася і стала обов'язковим компонентом у дисертаційних роботах або в дослідженнях історико-педагогічного характеру. Щоб визначити завдання дослідження, необхідно з'ясувати, чого вже досягли науковці у конкретному питанні, у чому полягають їх досягнення та недоліки.

Однак питань теорії педагогічної історіографії вітчизняні науковці майже не торкалися. Винятком є праці історика та педагога Н.Гупана, в яких автор визначає поняття «історіографія», виділяючи при цьому вузьке та широке розуміння даного терміну, та детермінує предмет педагогічної історіографії. Е.Дніпров ще в 80-ті рр. XX ст., вказуючи на «невпорядкованість понятійно-термінологічного апарату» історіографії й «непробудженість історіографічної свідомості в історії педагогіки», що гальмує становлення педагогічної історіографії як науки [3, с. 5], намагався у своїх роботах здолати вказані недоліки. Але багато питань з теорії педагогічної історіографії, зокрема її функції ще не були предметом розгляду вітчизняних педагогів, що може бути пов'язано з деякою ізоляцією історико-педагогічних досліджень від сучасної історичної науки.

Мета статті. На основі аналізу наукової літератури визначити та схарактеризувати функції педагогічної історіографії.

Виклад основного матеріалу. Починаючи вивчати будь-яке теоретичне питання, перш за все, потрібно визначити поняття наукових термінів, що складають основу даного питання, та встановити його науковий апарат. Щодо поняття історіографії та педагогічної історіографії, то ми не ставимо цілі в даній статті розглядати різні підходи, що існують в історичній і педагогічній науках. Зазначимо тільки про наявність широкого та вузького розуміння даного терміну. Так, у монографії Н.Гупана знаходимо таке визначення широкого розуміння історіографії: «історіографія – це системний аналіз та узагальнення великого масиву літератури, що видавалась з певної галузі наукового знання, з метою висвітлення процесу розвитку науки та відповідних методів дослідження певного, досить великого за часом, історичного періоду». [2, с. 36]. Історіографію конкретної педагогічної проблеми (наприклад, вивчення педагогічної персоналії, становлення та розвитку української народної школи, освіти та ін.) або хронологічного періоду (наприклад, радянського періоду, 20-30 тих рр. тощо) автор пропонує розглядати як вузький сенс даного терміну. В контексті нашого дослідження застосовується широке значення даного терміну

Як і будь-яка наука педагогічна історіографія має свій науковий апарат, до якого, зокрема, належать мета, завдання, предмет та об'єкт історіографічного дослідження. До однієї з категорій наукового апарату педагогічної історіографії відносяться історіографічні функції. Щоб якнайкраще визначити функції педагогічної історіографії, необхідно звернутися до історичної науки, яка вже пройшла значний шлях становлення й розвитку історіографії як науки і наукової дисципліни. Так, Я.Калакура в підручнику для студентів-істориків «Українська історіографія» виділяє такі основні функції загальної історіографії: пізнавальна, методологічна, конструктивно-критична, прогностична, світоглядна тощо. [5, с. 17-18]. І.Колесник доповнює вищезазначені функції парадигмальною, інтеграційною та дидактичною. Крім того, спеціальною, на наш погляд, є допоміжна історіографічна функція, котру додає науковець. [6, с. 18-28]. Зазначимо, що педагогічна історіографія також виконує означені функції. Розглянемо їх, виходячи зі специфіки історико-педагогічного дослідження, яка обумовлена особливостями цілей і методів історико-

педагогічного пізнання.

Методологічна функція педагогічної історіографії дедалі виявляється все більше, адже вона пов'язана з розбудовою нового знання та визначенням механізмів і тенденцій розвитку педагогічної науки, для чого необхідним є критичне осмислення та відбір методологічних принципів педагогічного пізнання, найбільш ефективних методів дослідження. З цього приводу О.Сухомлинська наголошує, що історіографічні роботи мають «виступати саме як методологія, побудова власної концепції на аналізі зробленого або ж оцінювання, порівняння різного роду концепцій щодо обраного предмета й вибору найпридатнішого», а не носити лише описовий характер добору цитат та висловів. [10, с. 8-9]. Педагогічна історіографія покликана не тільки описувати та підбивати підсумки досліджень на основі певних методологічних підходів, але й опановувати методологічний інструментарій попередників.

Пізнавальна функція витікає із самої сутності педагогічної історіографії, яка відображує процес накопичення педагогічних знань, виникнення та розвиток педагогічної науки. «Вивчаючи історію зародження і розвитку української історичної думки, ... глибше усвідомлюєш її витoki, національну самобутність, окремішність і нерозривний зв'язок зі світовим історіографічним процесом». [5, с. 17]. Вислів Я.Калакури про пізнавальну функцію української історіографії цілком вірно характеризує і педагогічну історіографію, котра також сприяє розумінню внутрішніх закономірностей розвитку науки, усвідомленню стану сучасної науки, її витоків, етапів еволюції.

Зазначимо, що пізнавальна функція педагогічної історіографії поєднує предмет та об'єкт історіографічного дослідження, оскільки педагогічна історіографія займається не лише практичною стороною історико-педагогічних праць, але й теоретичною: визначає провідні тенденції розвитку педагогічної думки, з'ясовує закономірності цього розвитку, опрацьовує критерії достовірності історико-педагогічних знань. Педагогічна історіографія закріплює ті парадигми педагогічної науки, котрі були стійкими та отримали найбільшого визнання і підтримку історіографічною практикою.

Конструктивно-критична та прогностична функції педагогічної

історіографії виявляються саме в критичній оцінці здобутків попередніх поколінь та пов'язана з розбудовою педагогічної науки. Так, на основі системного аналізу наукової літератури науковці намагаються з'ясувати, що реально ввійшло в педагогічну практику внаслідок досягнень науки й техніки, які саме досягнення (нові факти, ідеї, концепції, гіпотези) були прийняті позитивно, які методи навчання та виховання виникли у зв'язку з удосконаленням методів наукового дослідження. Саме історіографія дозволяє виявити й «слабкі ланки» в педагогічній проблематиці, визначити, що було виключено як застаріле, окреслити питання що потребують подальшого вивчення або нового погляду. Завдяки педагогічній історіографії формується творче мислення науковців, вона сприяє критично-оцінювальному ставленню до педагогічної спадщини. Опановуючи досвід попередників та переосмислюючи його, історіографи встановлюють їх персональний внесок у прирощування педагогічних знань.

Крім того, конструктивно-критична функція педагогічної історіографії полягає в оновленні давніх ідей та концепцій, в котрих сучасні історіографи відшуковують «раціональне зерно» з позицій сьогодення. «У минулому науки дослідники знаходять ідеї та методи, відповідні своєму часу, які були відкинуті їхніми сучасниками», – підкреслює І.Колеснік. [6, с. 18]. Таким чином, «забуте старе» отримує «нове життя» завдяки історіографії. При цьому воно збагачується новими уявленнями, генеруються нові ідеї, підходи, концепції. На думку В.Вернадського, кожне нове покоління вчених переписує історію науки заново, і це трапляється не тому, що наука постійно рухається вперед, а тому, що переосмислюється давнє. Без вивчення минулого науки неможлива повна та слушна оцінка того, що здобувається сучасною наукою і що видається нею за важливе, істинне чи корисне. [1,с. 218].

Оборотним боком конструктивної функції є парадигмальна. В той же час ці функції тісно пов'язані одна з одною, так як вони обидві є регуляторами системи педагогічної науки. Під час «рівного» розвитку суспільства, а як наслідок, й педагогічної науки, котра завжди, виконуючи соціальний заказ, відображає стан суспільства, переважає парадигмальна функція. У періоди

соціальних змін та революцій педагогіка відкликається дуже швидко, і в історіографії починає домінувати критична функція. Так, В.Вернадський відзначає, що революційні етапи в історії науки відрізняє надзвичайна швидкість наукової творчості, яка «відкриває непорушені раніше науковою думкою поля дослідження». На відміну від соціальних перетворень, наукова праця таких епох носить не руйнуючий, а яскравий, творчий характер. Це виявляється у швидкому зростанні кількості наукової літератури з історії науки, створенні наукових установ для її вивчення, намаганнях дослідників прослідкувати думки попередників на свій предмет. [1, с. 232, 241]

Щодо самої парадигмальної функції педагогічної історіографії, то вона спрямована на закріплення та підтримування певної системи науки. З цього приводу І.Колесник вказує, що «засобами історіографії створюються канони, зразки дослідницької діяльності, стереотипи мислення і процесу історіописання». [6, с. 18] Історія науки створює історіографічні репутації, історіографічні легенди, історіографічні образи тощо. Подальша історіографічна практика сприятиме затвердженню визнаних авторитетів, наукових норм та зразків шляхом посилення на них. Дотримання наукових традицій не тільки не є застоєм або кризою в науці, але й допомагає розвитку науки, оскільки старі погляди та традиції кожного разу розкриваються в новій ситуації, що потребує наукової творчості. До того ж, у межах пострадянського науково педагогічного простору педагогічна історіографія є засобом утримання позитивного досвіду.

Парадигмальна функція стикається з дидактичною, адже роботи видатних вчених, які вивчає історіограф, є для нього взірцем наукових праць. Крім того, під час історіографічного пізнання дослідники накопичують інформацію, котру аналізують, систематизують тощо. Ознайомлення з великим колом наукової літератури сприяє також отриманню нових знань.

Світоглядна або аксіологічна функція педагогічної історіографії пов'язана, перш за все, з формуванням національної самосвідомості, з усвідомленням національної цілісності, забезпеченням спадкоємності педагогічного й історико-культурного процесу та розумінням власного місця в історії. Саме

історіографія «виявляється найбільш потрібною і водночас придатною для пробудження і розвитку національної самосвідомості», – стверджує В.Кравченко у «Нарисах з української історіографії епохи національного Відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.)». [7, с. 3]

Вивчення історії педагогічної науки, її становлення та розвитку, історіографії певних періодів чи питань, усвідомлення ролі окремих педагогів в історії педагогіки, критичне оцінювання їх власного внеску – все це не тільки поширює та збагачує кругозір дослідника, а й дозволяє йому вільно орієнтуватися в історіографічній ситуації, впливає на спосіб мислення історіографа, сприяє самостійності його думки. Іншими словами, історіографія формує «науковий смак», стиль мислення, а отже, й світогляд вченого – цілісну, усвідомлювану та опосередковану суспільними та особистими потребами «систему узагальнених уявлень про світ в цілому, про природні й соціальні процеси, що трапляються в ньому, про відношення людини до дійсності, яка оточує». [12, с. 17] Відомо, що світогляд може бути науковим та ненауковим, але для науковця важливим є формування саме наукового світогляду. Аксиологічна функція історіографії полягає в вихованні останнього, адже світогляд стає науковим, коли починає вірно відображати об'єктивну реальність.

Зі світоглядної функції педагогічної історіографії витікає інтеграційна, котра розкриває взаємозв'язок історико-педагогічної науки з іншими науками: історією, філософією, культурологією тощо. Знання подій з історії науки та того, як саме ці події вивчалися, – відмічає І.Колесник, – є «двома крайніми точками наукового кругозору» історіографа, між якими знаходиться великий пласт знань з суміжних наук: історії культури, літератури, філософії, психології, етнології, демографії, статистики тощо. [6, с.28-29] Історіографія – це вміння вийти за межі предмета, що розглядається, і подивитися на нього з різних боків: з позицій інших наук. Це допоможе всебічно вивчити визначене питання і не тільки встановити, як виникла визначена проблема, яким чином досліджувалась, де залишились прогалини, що дасть дослідження даної проблеми для подальшого розвитку педагогічної науки, а й збагатити

педагогічні знання новітніми досягненнями інших наук.

Інтеграційна роль педагогічної історіографії полягає ще й у вивченні висвітлення педагогічного досвіду інших країн, адже відомо, що, щоб вирішити будь-яке наукове питання, потрібно мати необхідні для цього матеріали і чим різноманітнішими та багатішими будуть ці матеріали, чим більш точок зору та наукових підходів дослідить науковець, тим більш достовірними та об'єктивними будуть результати його роботи. Крім того, взаємодія педагогічних ідей різних країн розвиває власну науку. Невірно розцінювати її як запозичення вченими різних націй один в одного, – підкреслює видатний представник радянської історичної науки Л.Черепнін. «Визначені ідеї, що зародилися в одній країні, можуть бути сприйняті в другій лише в тому разі, якщо для цього є матеріальні передумови, відповідним чином підготовлене суспільне середовище, якщо вони відповідають інтересам і потребам» населення. [13, с. 18] Більш того, прийняття педагогічних ідей з інших країн зазвичай не буває механічним. Вони будуть переосмислені вітчизняними педагогами та пристосовані до умов національної школи та суспільного життя. Отже, виконуючи інтеграційну функцію, педагогічна історіографія підтримує відповідний рівень науки, збагачує її досягненнями інших наук та країн, зберігає та доповнює методологічний апарат сучасної історії педагогіки.

Допоміжна функція педагогічної історіографії є первісною і пов'язана з самою організацією процесу дослідження визначеного питання. З кінця минулого століття історіографія питання стала обов'язковою складовою, однією з першочергових й необхідних частин роботи науковця. Допоміжна функція передбачає вивчення конкретної проблеми на основі аналізу наукової літератури та в контексті стану історико-педагогічної науки. На думку В.Струмінського, важливість історіографічного пізнання обумовлена не тільки тим, що воно дає «економію часу, дозволяючи не повторювати вже зроблених помилок і не відкривати вже відкритих істин. Воно потрібно й тому, що забезпечує можливість найбільш раціональної постановки наступних завдань дослідження, які виходять із критичного огляду усієї раніше проробленої роботи». [9, с. 80]. У встановленні питань, що потребують подальшого

вивчення розкривається взаємозв'язок допоміжної функції з прогностичною та конструктивно-критичною.

Отже, узагальнення результатів дослідження окремого питання з теорії педагогічної історіографії як нової спеціальної історико-педагогічної дисципліни, котра ще знаходиться на стадії формування, зокрема, функцій педагогічної історіографії, дозволяють зробити **висновки** про те, що питання теорії педагогічної історіографії ще не розроблені вітчизняними науковцями, не достатньо розглянутий її науковий апарат, відсутні й педагогічні роботи, в яких аналізувалися б функції педагогічної історіографії.

На основі аналізу підручників з історіографії як спеціальної історичної дисципліни та наукової літери з історії історичної науки, виходячи зі специфіки історико-педагогічного дослідження, визначено й розкрито, наступні функції педагогічної історіографії : пізнавальну, методологічну, конструктивно-критичну, прогностичну, світоглядну, парадигмальну, інтеграційну та допоміжну.

Перспективами подальшої розвідки можна вважати вивчення методології педагогічної історіографії, її джерел, періодизації тощо.

Література

1. Вернадский В.И. Избранные труды по истории науки. / В.И.Вернадский – М., 1981. – 359 с.
2. Гупан Н.М. Українська історіографія історії педагогіки. / Н.М.Гупан – К.: «А.П.Н.», 2002. – 224с.
3. Днепров Э.Д. Русская школа и педагогическая мысль первой половины XIX века: советская историография и методологические проблемы изучения / Э.Д. Днепров // Актуальные вопросы историографии и источниковедения истории школы и педагогики: Сб. науч. тр./Под ред. Э.Д.Днепров и О.Е.Кошелевой. – М.: Изд. АПН СССР, 1986. – 230с.
4. Жмир В.Ф. На шляху до себе: Історія становлення української національної свідомості / В.Ф.Жмир //Філософська і соціологічна думка. – 1991. – №4. – С. 144-163.
5. Калакура Я.С. Українська історіографія. / Я.С.Калакура – К.: Генеза,

2004. – 495с.

6. Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). / І.І. Колесник – К.: Генеза, 2000. – 256 с.

7. Кравченко В.В. Нариси з української історіографії епохи національного Відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.). / В.В.Кравченко – Харків : Основа, 1996. – 296 с.

8. Сахаров А.М. О предмете историографических исследований / А.М. Сахаров // История СССР. – 1974. – № 3. – С. 90-112.

9. Струминский В.Я. Педагогика Киевской Руси как предмет исторического изучения / В.Я.Струминский // Ученые записки Научно-исследовательского института школ НКП РСФСР. – Т. III. – вып. I. – М., 1940.

10. Сухомлинська О.В. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини XX століття / О.В.Сухомлинська // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С.6-12.

11. Токарев С.А. История русской этнографии (дооктябрьский период). / С.А.Токарев – М., 1966, – 453 с.

12. Федосеев П.Н. Философия и научное познание. / П.Н.Федосеев – М., 1983. – 464 с.

13. Черепнин Л.В. Русская историография до XIX века: Курс лекций. / Л.В.Черепнин – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1957. – 307с.